

Warszawa, 10 października 2023

Prof. dr hab. Ewa Trzebińska

Wydział Psychologii w Warszawie

Uniwersytet SWPS

Recenzja rozprawy doktorskiej Mgr Sylwii Jankowicz-Miernik

pt. „Mediacyjna rola komunikacji intrapersonalnej w relacjach sposobów kształtowania się tożsamości z cechami osobowości i dobrostanem młodzieży”

Promotor Dr hab. Małgorzata Puchalska-Wasył, prof. KUL

ZAWARTOŚĆ ROZPRAWY

Przedmiotem zainteresowania recenzowanej pracy jest rola komunikacji intrapsychicznej w procesie oddziaływania cech osobowości na dobrostan jednostki. W centrum tej zależności zostały postawione zjawiska związane z kształtowaniem się osobistej tożsamości, które według przyjętych założeń są zarówno zdeterminowane przez komunikację intrapsychiczną, jak i skutkują komunikacją intrapsychiczną. Takie dualne ujęcie funkcji komunikacji intrapsychicznej możliwe było na podstawie rozróżnienia jej dwóch odmiennych postaci, a mianowicie wewnętrznych dialogów oraz mówienia do siebie.

Bazując na istniejących konceptualizacjach wewnętrznej dialogowości i mówienia do siebie oraz na dostępnych wynikach badań dotyczących ich powiązań z osobowością, tożsamością i dobrostanem, zaproponowano model teoretyczny, zgodnie z którym każda z tych postaci komunikacji intrapsychicznej spełnia inną funkcję, a mianowicie aktywność dialogowa determinuje to, jak cechy osobowości wpływają na sposób kształtowania się tożsamości, natomiast sposób kształtowania się tożsamości warunkuje dobrostan poprzez różne formy mówienia do siebie. Z modelu tego wynika, że osobowość dlatego wpływa na dobrostan, że zawiaduje formowaniem się tożsamości, która powstaje i działa w ramach autorefleksji i samoregulacji zachodzącej jako intrapsychiczna komunikacja. Autorkę,

dla której punktem wyjścia rozważań nad tym mechanizmem są koncepcje teoretyczne i wyniki badań odnoszące się do ludzi dorosłych, interesuje, czy zachodzi on także w okresie adolescencji, czyli w okresie rozwojowym o szczególnym znaczeniu dla kształtowania się tożsamości i wynikających z tego konsekwencjach dla jakości życia.

Rozważane przez Autorkę zależności są niezwykle złożone, ponieważ uwzględniła ona pełną różnorodność form, jakie przybierają zjawiska, których te zależności dotyczą, a więc pięć cech osobowości (stabilność emocjonalna, ekstrawersja, ugodowość, sumienność i intelekt) i dwie metacechy (alfa i beta), trzy funkcje aktywności dialogowej (rozwojowa, obronna i obciążająca Ja), osiem sposobów kształtowania się tożsamości (przez socjalizację, konsolidację, eksplorację, moratoryjność, przeciwstawienie, dyfuzyjność, petryfikację i normatywność), cztery formy mówienia do siebie (samowzmacnianie, samozarządzanie, samokrytyka i ocena społeczna) oraz trzy aspekty dobrostanu psychicznego (emocjonalny, psychologiczny i społeczny).

Postawiono 5 hipotez mających na celu replikację wyników badań odnoszących się do związków pomiędzy uwzględnionymi zmiennymi w populacji adolescentów, ponieważ wyniki wcześniejszych badań na ten temat dotyczyły ludzi dorosłych. Sprawdzano, czy u dorastających cechy osobowości wiążą się ze sposobem kształtowania się tożsamości, czy sposoby kształtowania się tożsamości wiążą się z dobrostanem psychicznym, czy aktywność dialogowa podobnie jak u dorosłych pełni funkcje rozwojowe, obronne i obciążające Ja, oraz czy cechy osobowości wyznaczają te funkcje wewnętrznych dialogów.

Oryginalną i w tym sensie zasadniczą z punktu widzenia celu pracy część projektu badawczego stanowi 10 hipotez odnoszących się do roli komunikacji intrapsychicznej jako procesu pośredniczącego pomiędzy posiadanymi przez jednostkę cechami osobowości, sposobem kształtowania się jej tożsamości i jej dobrostanem. Na podstawie przedstawionej wiedzy teoretycznej i empirycznej przyjęto założenie, że cechami najbardziej znaczącymi dla aktywności dialogowej i rozwoju tożsamości są intelekt oraz stabilność emocjonalna i postawiono cztery hipotezy dotyczące mediacyjnego udziału

różnych kombinacji wybranych form dialogowego kształtowania tożsamości oraz mówienia do siebie w zależności pomiędzy intelektem a dobrostanem, oraz 6 hipotez dotyczących mediacyjnego udziału różnych kombinacji wybranych form dialogowego kształtowania tożsamości oraz mówienia do siebie w zależności pomiędzy stabilnością emocjonalną a dobrostanem.

Przeprowadzono kwestionariuszowe badanie online z udziałem 320 dziewcząt i chłopców w wieku 13 – 18 lat. W badaniu wykorzystano narzędzia, które powstały na podstawie teoretycznych koncepcji uwzględnionych zmiennych. Stosownie do charakteru poszczególnych hipotez uzyskane dane analizowano za pomocą testu korelacji, analizy regresji, eksploracyjnej analizy czynnikowej oraz analizy mediacyjnej. Wyniki badania potwierdziły w szerokim zakresie postawione hipotezy, zarówno te które dotyczyły występowania u młodzieży zaobserwowanych wcześniej u dorosłych zależności pomiędzy cechami i metacechami osobowości a sposobami kształtowania się tożsamości i dobrostanem, a także specyficznych funkcji dialogów wewnętrznych i ich powiązania z cechami osobowości. Potwierdziły się także oczekiwania, że komunikacja intrapsychiczna odgrywa rolę pośredniczącą w relacji osobowość – formowanie się tożsamości – dobrostan. Nieliczna odstępstwa od tego, co przewidywały hipotezy, Autorka umiejętnie tłumaczy specyfiką adolescencji jako tego okresu „prześciowego” w rozwoju psychicznym.

OCENA ROZPRAWY

Wybór tematu rozprawy i sposób podejścia do tego tematu w pełni zasługują na pozytywną ocenę. Autorka podjęła próbę objaśnienia, w jaki sposób cechy osobowości mogą wpływać na dobrostan, wykazując teoretycznie i empirycznie, że zachodzić to może w drodze złożonego mechanizmu samoregulacji psychicznej, poprzez który człowiek poszukuje sensu swojego działania i życia w sposób wyznaczony w dużym stopniu przez posiadane predyspozycje psychiczne. Przeprowadzone w pracy rozważania teoretyczne oraz uzyskane wyniki badania pokazują zatem cechy osobowości nie jako po prostu dyspozycyjne schematy określonego działania, ale jako aktywne czynniki uruchamiające złożony, wieloetapowy proces autorefleksji, którego przebieg istotnie waży na subiektywnym odczuciu jakości życia. Z teoretycznego punktu widzenia przynosi to lepsze zrozumienie i docenienie tzw.

cechowego podejścia do osobowości niesłusznie dyskredytowanego jako powierzchownego i wyłącznie opisowego. Z pragmatycznego punktu widzenia natomiast odniesienie tej problematyki do tego, co dzieje się w psychice w okresie adolescencji, daje wgląd w wagę, jaką cechy osobowości – które jak pokazują liczne badania są już ukształtowane w tym etapie rozwoju psychicznego – mają dla bezpiecznego dorastania.

Niewątpliwą zaletą przyjętego przez Autorkę sposobu podejścia do podjętego tematu jest skoncentrowanie się na kilku uznanych teoriach dotyczących poszczególnych składników badanego mechanizmu. Są to teoria Wielkiej Piątki, Kołowy Model Sposobów Kształtowania się Tożsamości, Teoria Dialogowego Ja, koncepcji mówienia do siebie Brinthaupta, oraz trójwymiarowa koncepcja dobrostanu Keyesa i Waterman. Autorka przedstawia je w kontekście najbardziej bezpośrednich źródeł oraz z uwzględnieniem dodatkowych uszczegółowień czy rozszerzeń, dzięki czemu z jednej strony dostarcza wyczerpującej charakterystyki poszczególnych rozpatrywanych zjawisk, z drugiej jednak strony trzyma się konsekwentnie określonych ich ujęć teoretycznych i wywodzących się z nich operacjonalizacji, unikając teoretycznego zagmatwania i zapewniając całemu projektowi bardzo dobrą pojęciową spójność.

Na korzyść zrealizowanego projektu zaliczyć trzeba także jego interesujące implikacje praktyczne. Omawiając je Autorka podkreśla znaczenie, jakie ma dla praktyki stwierdzenie, że komunikacja intrapsychiczna stanowi aktywny czynnik warunkujący (w pewnym stopniu) dobrostan młodego człowieka w kontekście procesu kształtowania się tożsamości. Fakt, że jak pisze Autorka (s. 159), komunikacja intrapersonalna nie jest jeszcze w okresie adolescencji stabilna, stanowi okoliczność sprzyjającą jej wykorzystaniu dla poprawy dobrostanu u dorastających. Praktyka „potrzebuje” bowiem takich właśnie psychicznych uwarunkowań dobrostanu młodych ludzi, które są jeszcze stosunkowo podatne na wpływy zewnętrzne i zmianę i przez to stanowią bardziej obiecujący cel oddziaływań niż mocno już ugruntowane w tym okresie rozwojowym cechy osobowości. Ponieważ komunikacja intrapersonalna ma podstawy w relacjach społecznych, tym bardziej może stanowić w oddziaływaniach ukierunkowanych na poprawę dobrostanu ogniwo relatywnie bardziej dostępne dla interwencji

wychowawczych czy terapeutycznych niż cechy osobowości, zwłaszcza jeśli rozumieć je tak jak Autorka jako zdeterminowane genetycznie.

Niezależnie od powyższej pozytywnej oceny projektu przedstawionego w recenzowanej rozprawie, chciałabym także sformułować kilka zastrzeżeń co do niektórych kwestii szczegółowych.

Po pierwsze, teoretyczne wprowadzenie do projektu nie całkiem spełnia swoje zadanie ze względu na sposób organizacji treści. Na wprowadzenie to składa się rozdział *Teoretyczne podstawy badań własnych* oraz początek rozdziału *Opis projektu badań własnych*. W kolejnych podrozdziałach tych części tekstu Autorka najpierw przedstawiła definicje i koncepcje zjawisk będących przedmiotem zainteresowania w projekcie, potem dane z badań dotyczących tych zjawisk i powiązań pomiędzy nimi, a potem teoretyczną i empiryczną argumentację na rzecz przyjętych w projekcie pytań badawczych i hipotez. Choć zamysł organizacji treści w schemacie teoria/empiria/model własny wydaje się rozsądny z formalnego punktu widzenia, to jednak nie do końca sprawdził się on w realizacji. Pomimo że Autorka skupiła się przede wszystkim na wybranych przez siebie koncepcjach i badaniach prowadzonych w ich kręgu i nie wdawała się szerokie spojrzenie na omawiane zjawiska (co podkreślam jako słuszne, bo każde z nich, a przynajmniej osobowość, kształtowanie się tożsamości i dobrostan mają ogromną reprezentację w psychologii), nie udało się jej jednak utrzymać konsekwentnie założonego rozdzielania teorii, empirii i własnego modelu - wprowadzenie teoretyczne zajmuje ponad 50% objętości całego tekstu rozprawy, zawiera liczne powtórzenia zarówno podejmowanych wątków, jak i treści, i ostatecznie nie dostarcza zwartego i w pełni przejrzystego przekazu na temat podjętego problemu badawczego. Podobną trudność z syntetycznym przedstawieniem własnych rozważań można dostrzec w interpretacji rezultatów badania, których omówienie pojawia i bezpośrednio po prezentacji analiz statystycznych i w części poświęconej dyskusji wyników.

Kolejną kwestię dyskusyjną stanowi sposób podejścia do rozróżnienia pomiędzy dialogami wewnętrznymi i mówieniem do siebie. Porównując obie te formy komunikacji intrapsychicznej, Autorka na s. 52 stwierdza, że „mówienie do siebie czasem bardziej przypomina monologi” oraz „nie

ma w nich wymiany perspektywy". Tymczasem przykłady mówienia do siebie, które sama Autorka podaje, są na wskroś dialogowe. Skierowany do samej siebie komunikat „Dałaś z siebie wszystko” wskazuje na konfrontację dwóch różnych osobistych perspektyw na to samo własne działanie: z jednej strony niepewność siebie, a z drugiej - wsparcie dla siebie. Wewnętrzny komunikat tego rodzaju pojawia się bowiem zwykle, gdy zachodzi potrzeba przekonania siebie samego o bezzasadności odczuwanych wątpliwości. Może być oczywiście inny ukryty pod nim dialog (np. potwierdzenie dla samozadowolenia z dokonania czegoś), ale tak czy inaczej jest w nim jakieś wewnętrzne „ty”, do którego zwraca się mówiące wewnętrzne „ja”. Mamy zatem w mówieniu do siebie zasadnicze atrybuty dialogu wewnętrznego, jakimi są wymiana pomiędzy pozycjami Ja i refleksja. Wydaje się więc, że ponieważ obie te formy komunikacji intrapsychicznej były przedmiotem odrębnych analiz i koncepcji teoretycznych, są opisywane inaczej, ale w istocie to bardzo podobne formy aktywności psychicznej spełniające podobne (a może nawet te same, ale inaczej realizowane) funkcje regulacyjne. Wskazuje na to fakt, że w ustalonych przez Autorkę w drodze analiz statystycznych modelach wystąpiły wyraźne powiązania pomiędzy uwzględnionymi funkcjami dialogu wewnętrznego i mówienia do siebie, a także powiązania ich obu z uwzględnionymi w tych modelach cechami osobowości. W pracy nie zamieszczono niestety narzędzi pomiaru obu form komunikacji intrapsychicznej, a opisy tych narzędzi są nader ogólnikowe. Trudno więc porównać te zmienne odnosząc się do ich operacjonalizacji, ale trzeba zaznaczyć, że podając interpretację wskaźnika wewnętrznej aktywności dialogowej Autorka pisze (s. 101), że jest ona rozumiana jako m.in. „mówienie do siebie”. Formułując powyższe uwagi nie zamierzam podważać zasadności różnicowania komunikacji intrapsychicznej na wewnętrzne dialogi i mówienie do siebie, ale chcę zasygnalizować, że sposób przedstawienie tego rozróżnienia w pracy jest niejasny i budzi wątpliwości, a ponieważ komunikacja intrapsychiczna jest w tytule pracy wyeksponowana jako zasadniczy przedmiot zainteresowania, a w zaproponowanym modelu różnicowanie funkcji każdej z jej omawianych form odgrywa rolę kluczową, to zasługuje ona na znacznie staranniejsze opracowanie niż to, które znalazło się w pracy, włączając w to także dyskusję wyników.

Ostatni problem, na który chcę zwrócić uwagę, to niewystarczająca moim zdaniem ostrożność w posługiwaniu się uzyskanymi w badaniu danymi w świetle faktu, że badanie było przeprowadzone w okresie pandemii. Z licznych doniesień empirycznych wiadomo już teraz całą pewnością, że związane z pandemią okoliczności życiowe, a zwłaszcza dotkliwe ograniczenia kontaktów społecznych, miały daleko idące skutki w zakresie odczuwanej jakości życia, a także specyficznie w zakresie zdrowia psychicznego, i że te niekorzystne skutki pandemii występowały szczególnie wyraźnie u dzieci i młodzieży. Za potwierdzenie tego zjawiska w przedstawionym w rozprawie badaniu można uznać, że - jak jest podane na s. 146 - stwierdzono u 93% uczestników wyniki w skali dobrostanu społecznego niższe niż jego poziom średni, a u 4% wyniki skrajnie niskie. Pomimo, że Autorka zwraca uwagę na ten fakt i wiąże go z pandemią, nie został on w wystarczającym według mnie zakresie uwzględniony w analizie danych i w dyskusji wyników. Jeśli chodzi o analizę, to wątpliwości budzi włączenie wyników na skali dobrostanu społecznego do ogólnego wskaźnika dobrostanu psychicznego, który wykorzystano w analizach mediacyjnych. Bardziej zasadne byłoby ograniczenie wskaźnika dobrostanu psychicznego do jego wymiarów psychologicznego i emocjonalnego, albo – tak jak w przypadku weryfikacji hipotezy 3 - przeprowadzenie analiz na wskaźnikach poszczególnych wymiarów dobrostanu oddzielnie, w tym także dla wymiaru społecznego. Autorka wprawdzie w części dyskusji poświęconej ograniczeniom badania odnosi się krytycznie do użycia w analizach mediacyjnych ogólnego wskaźnika dobrostanu, ale uzasadnia to wiedzą o zróżnicowaniu zależności pomiędzy cechami osobowości a różnymi aspektami dobrostanu, a nie specyfiką warunków pomiaru dobrostanu społecznego w przeprowadzonym przez siebie badaniu. Na marginesie warto tu zadać pytanie, dlaczego Autorka używała w analizach mediacyjnych ogólnego wskaźnika dobrostanu, skoro uważa, że poprawniej byłoby uwzględniać poszczególne aspekty dobrostanu. Za akceptowalne ograniczenia badania zwykle przyjmujemy bowiem takie, które są nieuniknione albo nienaprawialne ze względu na sposób czy warunki badania albo charakter danych, jakimi dysponujemy, a nie takie które można kontrolować na etapie analizy wyników.

Jeśli natomiast chodzi o dyskusję wyników, to zabrakło w niej refleksji nad wynikającą z pandemii możliwą specyfiką innych jeszcze zaobserwowanych faktów niż dobrostan społeczny. Poczucie zagrożenia i zmiana stylu życia w trakcie pandemii, o których występowaniu i znaczeniu Autorka wspomina w dyskusji dotyczącej weryfikacji hipotezy 3 i związku pomiędzy sposobami kształtowania się tożsamości a dobrostanem społecznym, mogły rzutować także na dobrostan emocjonalny i psychologiczny uczestników badania, a izolacja społeczna mająca miejsce w czasie pandemii mogła wpłynąć na treść, intensywność i rolę komunikacji intrapsychicznej, której źródła i funkcje są ściśle powiązane z jakością relacji interpersonalnych. Ponadto, istnieje obecnie już bardzo bogata literatura na temat specyfiki ekspresji cech osobowości w warunkach pandemii i to także warto byłoby uwzględnić przy omawianiu uzyskanych wyników. Pogłębione zastanowienie na znaczeniem różnych problemów wynikających z faktu prowadzenia badania podczas pandemii byłoby interesującą i wartościową częścią dyskusji uzyskanych rezultatów, korzystną także ze względu na precyzję wyciąganych wniosków i ocenę zakresu ich stosowalności, np. dzięki interpretowaniu niektórych stwierdzonych w badaniu faktów niezgodnych z oczekiwaniami jako pochodnych raczej od warunków życia, a nie tylko – jak to robi Autorka – od psychicznej specyfiki okresu dorastania.

KONKLUZJA

Stwierdzam, że rozprawa Mgr Sylwii Jankowicz-Miernik odpowiada warunkom określonym w art. 187 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, ponieważ przedstawia projekt badawczy, który niezależnie od pewnych ograniczeń i kwestii dyskusyjnych stanowi dojrzałą i przekonującą próbę postawienia i rozwiązania oryginalnego problemu badawczego. Doktorantka posiada wiedzę teoretyczną z zakresu psychologii oraz umiejętność wykorzystania jej do samodzielnej pracy naukowej. Jej projekt badawczy przyniósł rezultaty wartościowe z teoretycznego oraz praktycznego punktu widzenia. Wniosuję zatem o dopuszczenie Mgr Sylwii Jankowicz-Miernik do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora w zakresie psychologii.

